

rağmen dizleri üzerinde çarpışmaya devam ettiği ve düşman atlarının ayağı altında ezilerek şehid düştüğü kaydedilmektedir. Ancak Yemâme'de bu şekilde şehid düşen sahâbinin onun kardeşi Zeyd b. Ezver olduğu bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Taberî ise Dirâr'ın Hîre, Kâdisiye, Yermük, Şam ve Halep'in fethinde bulunduktan sonra 18 (639) yılında vefat ettiğini söylemekte, İbnü'l-Esîr gibi bazı tarihçiler de bu görüşü benimsemektedir. Dirâr b. Ezver'in mezarı Vâdilürdün'de Gûrûlbilevne bölgesindeki Dirâr köyünde küçük bir mescidin içinde bulunmaktadır.

Dirâr'ın Câhiliye devrinden itibaren ünü atı Muhabber'in sırtında çeşitli savaşlarda yiğitlikler gösterdiği ve katıldığı her savaş için bir şiir söylediği rivayet edilmekte, hayatına yer veren eserlerde şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Kendisi gibi cesur ve şair olan kız kardeşi Havle bint Ezver de Şam ve Mısır gibi ülkelerin fethinde bulunmuş ve bu savaşlar için şiirler söylemiştir.

Dirâr b. Ezver Hz. Peygamber'den iki hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri, Resûl-i Ekrem'in huzurunda kasidesini okuduğu zaman Hz. Peygamber'in ona iyi bir alışveriş yaptığını söylemesi, diğeri de Hz. Peygamber'e hediye olarak sunduğu süt devesini onun emriyle sağarken kendisine Resûl-i Ekrem'in, "Memeyi büsbütün kurutma!" diye ihtarda bulunmasıdır (*Müsned*, IV, 76, 311, 322, 339; *Dârimî*, "Eđâhî", 25).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 76, 311, 322, 339; *Dârimî*, "Eđâhî", 25; Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Bağdad 1978-83, VIII, 294-297; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 63; III, 237-238, 620; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 39; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 79, 286; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 338-339; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 143, 351, 370; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sîre*, s. 313; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 211-212; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, III, 52-53, 513; a.m.f., *el-Kâmil*, II, 343, 358, 367, 390, 392, 413, 429; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 14; İbn Seyyidünnâs, *Minehu'l-midah* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 132-133; Saferî, *el-Vâfî*, XVI, 362-363; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, bk. İndeks; İbn Hudeyde, *el-Mişbâhu'l-muğî ft küttâbi'n-nebi* (nşr. Muhammed Azîmüddîn), Beyrut 1405/1985, s. 217-220; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 481-483; IV, 386; Sezgin, *GAS*, II, 227-228; Abdülazîz er-Rifâî, *Dirâr b. el-Ezver*, Cidde 1398/1978; Zuhûr Ahmed Ezher, "Dirâr b. el-Ezver el-Esedî", *UDMİ*, XII, 303-305.

NEVZAT ÂŞIK

DIRÂR b. HATTÂB

(ضرار بن الخطاب)

Dirâr b. Hattâb b. Mirdâs el-Kureşî
(ö. 12/633 [?])

Şair sahâbî.

Babası Hattâb, Kureyş kabilesinin bir kolu olan Benî Fîhr'in reisiydi. Kendisi de Kureyş'in en iyi şairi ve cengâveri sayılırdı. İslâmiyet'ten önce meydana gelen Ficâr Savaşı'nda Benî Fîhr'in bayraktarlığını yapmıştı. Uhud, Hendek gibi muharebelerde müslümanlara karşı savaştı. Hendek Gazvesi'nde müslümanlar tarafından açılan hendeğin üzerinden atıyla atlayıp geçen dört kişiden biri de o idi. Mekke fethinde müslüman oldu.

Hâlid b. Velîd'in kardeşi Hişâm b. Velîd Devs kabilesinden birini öldürmüş, Dirâr bu kabileye gittiğinde Devsliler ona hücum ederek öldürülen adamın intikamını almak istemişlerdi. Zor durumda kalan Dirâr, Ümmü Cemîl adlı bir kadının evine sığınarak hayatını kurtarabilmişti. Bu olay üzerine "Ümmü Cemîl'den bile vefalı" sözleriyle şöhrete kavuşan kadın, hayatını kurtardığı Dirâr b. Hattâb'ın Hz. Ömer'in (Ömer b. Hattâb) kardeşi olduğunu zannederek Medine'ye gitmişti. Hz. Ömer, "Ben onun sadece din kardeşiyim. Kendisi gazidir. Onu nasıl himaye ettiğini biliyoruz" diyerek Ümmü Cemîl'e yardımında bulunmuştu.

Kureyş'in en iyi şairi sayılan Dirâr'ın şiirlerinden 100 kadar beyit, çoğu İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde olmak üzere günümüze kadar gelmiştir. Hz. Ömer devrinde Hassân b. Sâbit'le karşılıklı şiir söyledikleri ve Hz. Ömer'in onun şiirlerinden hoşlandığı rivayet edilmektedir. Şairliği yanında nüktedan bir kişiliğe sahip olduğu da anlaşılmaktadır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce müslümanlarla yaptıkları savaşlardan bahisle Hz. Ebû Bekir'e "Biz Kureyş'e sizden faydalı olduk, çünkü biz onları cennete gönderdik, siz ise cehenneme" dediği bilinmektedir.

Hadis rivayet edip etmediği kesin olarak bilinmeyen Dirâr'ın Yemâme'de şehid düştüğü kabul edilmektedir. Ancak bu görüşü benimsemeyen Hatîb el-Bağdâdî onun Medâin fethine katıldığını ve Dimaşk'ta yaşadığını söylemekte, fakat ne zaman öldüğünü zikretmemektedir. İbnü'l-Esîr ise bir taraftan 12'de (633) şehid olduğunu söylerken diğer taraftan 18 (639) yılına kadar çeşitli Irak şehirle-

rinin fethinde bulunduğunu kaydetmek suretiyle çelişkiye düşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 410-415, 450-451; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 454; Cümaîrî, *Fuğâlûş-şu'arâ*, I, 233, 243-244, 250-253; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 360-361, 369, 573-574; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, IV, 140-141; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 209-210; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 200; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 181, 390, 392, 418, 482, 508, 525, 530, 555; İbn Seyyidünnâs, *Minehu'l-midah* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 132-135; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 483-485; Ali Fehmi Câbic, *Hüsnü's-sahâbe*, İstanbul 1324, I, 30-35; Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 57; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 341; Sezgin, *GAS*, II, 281-282; "Dirâr b. al-Khattâb", *El²* (Fr.), II, 326.

M. YAŞAR KANDEMİR

DIRÂRİYYE

(الضرارية)

Mu'tezile âlimlerinden

Dirâr b. Amr'ın

(ö. 200/815 [?])

görüşlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. DIRÂR b. AMR).

DIRGÂM b. ÂMİR

(ضرغام بن عامر)

Fârisü'l-müslimîn Ebü'l-Eşbâl Dırgâm

b. Âmir b. Sevvar el-Lahmî

(ö. 559/1164)

Fâtımî veziri, kumandan.

Hîre Lahmî hükümdarları ailesindedir. Kaynaklarda ilk defa 548 (1153) yılı olayları anlatılırken adı geçen Dırgâm, aralarında Üsâme b. Münkız'ın da yer aldığı, müstakbel vezir Abbâs kumandasında Askalân'daki garnizonu Kahire'ye getirmek üzere görevlendirilen birlikte bulunuyordu.

Son büyük Fâtımî veziri olan Talâi b. Rüzîk "Berkıyye" adıyla bir askerî sınıf meydana getirdi ve başına yakın adamlarından Emîr Dırgâm'ı kumandan tayin etti. Dırgâm aynı zamanda Talâi'in oğlu Rüzîk'in binicilik ve atıcılık hocasıydı. Bu alandaki maharetinden dolayı Talâi tarafından kendisine "Fârisü'l-müslimîn" lakabı verilmişti. Dırgâm'ın kumandasında Muharrem 553'te (Şubat 1158) Kudûs Haçlı Krallığı'na karşı gönderilen 4000 kişilik bir ordu, 15 Safer 553 tarihinde (18 Mart 1158) Filistin'de Haçlılar'a karşı zafer kazandı. Ertesi yıl vezirin oğlu Rüzîk ile beraber, Yukarı Mısır'da isyan eden Behrâm'a karşı gönderildiler

ve Behrâm'ı yenilgiye uğrattılar. Hâcibü'l-hüccâb ve nâibü'l-bâb (sâhibü'l-bâb) unvanları dikkate alınırsa Dirgâm'ın Halife Âdid-Lidînillâh'ın saray muhafız birliği kumandanlığına kadar yükseldiği söylenebilir.

Vezir Talâi'in Ramazan 556'da (Eylül 1161) bir suikast sonucunda ağır yaralanması ve birkaç gün sonra da ölümü üzerine yerine oğlu Rüz-zîk vezir tayin edildi. Bu sırada Kudüs Kralı Amaury, Talâi' tarafından vaad edilen yıllık verginin ödenmemesini bahane ederek Mısır üzerine yürüdü (Şevval 557/Eylül 1162). Yapılan savaşta Dirgâm kumandasındaki Mısır ordusu Amaury'ye yenilerek Kahire'nin doğusundaki Bilbis'e çekildi ve Nil bentlerini açıp Amaury'yi çekilmeye zorladı (Guillaume de Tyr., I/2, s. 890-891; Derenbourg, II, 203-204, 208-209). Dirgâm daha sonra Garbiye'de çıkan bir isyanı bastırmakla görevlendirildi. Bu sırada Fâtımî Devleti zayıf durumda ve ülke karışıklık içinde idi. Safer 558'de (Ocak 1163) Şâver b. Mücîr Fâtımî veziri oldu ve Rüz-zîk b. Talâi' hapsedildi.

Dirgâm önce Rüz-zîk'e yapılanlara ilgisiz kaldı ve nâibü'l-bâb görevini korudu. Çok geçmeden Şâver'in kendini beğenmişliği ve aç gözlülüğü Mısır'daki emirler arasında memnuniyetsizlik uyanırdı. Muhalifler hapiste olan Rüz-zîk ile temas halindeydiler ve ordu ikiye ayrılmıştı. Dirgâm'ın başkanlığındaki muhalifler, Şâver'in büyük oğlu Tayy'in Rüz-zîk'i öldürmesinden bir ay kadar sonra 22 Ramazan 558 (24 Ağustos 1163) Cuma günü isyan ettiler. İki taraf arasında meydana gelen savaşlarda Tay b. Şâver ile kardeşi Süleyman et-Târî öldürüldü. 27 Ramazan 558 (29 Ağustos 1163) tarihinde Dirgâm vezir oldu ve "el-Melikü'l-Mansûr" lakabını aldı. Şâver ise akrabaları olan Benî Mansûr'un yanına sığındı; daha sonra da Nüreddin Mahmûd b. Zengî'den yardım almak için Dimaşk'a gitti. 2 Şevval 558'de (3 Eylül 1163) Franklar'ın Fâkûs'a geldikleri haberi ulaştı. Dirgâm onlara karşı kardeşi Nâsirülmüslimîn Hümâm kumandasında bir ordu gönderdi. Hümâm yenilerek Bilbis'e çekildi. Bu defa da Nil bentleri açılarak Franklar geri çekilmeye zorlandı.

Dirgâm'ın kardeşlerinin idareye fazla müdahaleleri diğer emirlerinin hoşnutsuzluğuna sebep oluyordu. Bunlardan bir kısmı Dimaşk'a giden Şâver'le haberleşiyordu. Dirgâm bu arada Nüreddin Mahmûd ile anlaşarak onun Şâver'e

yardım etmesini önlemeye çalıştı. Bunu başaramayınca Kudüs Kralı Amaury'ye yaklaştı. Aynı zamanda kuşkulandığı kumandanları ve muhaliflerini ortadan kaldırmaya karar verdi. Başta Berkıyye emirleri olmak üzere yetmiş kadar emiri 18 Rebülevvel 559 (14 Şubat 1164) tarihinde vezirlik sarayında bir ziyafete çağırıldı ve hepsini kılıçtan geçirtti. Bu olay devleti daha da zayıflattı ve yüksek idarecilerden mahrum bıraktı; Dirgâm'a karşı olan güveni de yok etti. Bu sırada Kudüs Kralı Amaury tekrar Mısır'a girdi, Dirgâm yıllık vergi vermeyi kabul ederek onunla anlaşma yapmaya mecbur kaldı. Ardından İskenderiye Valisi Mürtefi' isyan etti. Dirgâm onun üzerine yine kardeşi Hümâm'ı gönderdi. Hümâm Mürtefi'in isyanını bastırdı ve Kahire'ye getirip idam ettirdi. 25 Cemâziyelevvel 559 (20 Nisan 1164) günü Şâver ile Nüreddin'in kumandanı Şirkûh el-Mansûr'un Mısır'a yaklaştıkları haberi geldi. Bunun üzerine Dirgâm kardeşi Hümâm'ı 6000 kişilik bir süvari birliğinin başında Bilbis'e gönderdi. Ancak Şirkûh ile Şâver Fâtımî ordusunu yendiler (29 Nisan 1164). Ertesi gün Hümâm Kahire'ye çekildi. Şirkûh ile Şâver 6 Cemâziyelâhir (1 Mayıs) Perşembe sabahı Kahire önüne gelip Tac denilen yere indiler. Dirgâm kendi taraftarlarını toplayıp Şâver'le Kahire dışında karşılaştı ve büyük bir yenilgiye uğradı. Şâver ile Şirkûh bundan sonra Fustat'ı aldılar. Dirgâm Mısır halkından Şâver'i destekleyenleri cezalandırmak istedi ve bazı kişilerin mallarını müsadere etti. Mısır askerleriyle Halife Âdid, Dirgâm'ın mukavemet edemeyeceğini anladılar. Halife okçulara ve saray muhafızlarına mukavemetten vazgeçmelerini emretti. Bu sırada Dirgâm Âdid'dan yardım talebinde bulunduysa da bir sonuç alamadı ve beraberindeki otuz kadar süvari ile Kahire'den çıkıp kaçmaya çalıştı. Şirkûh'un askerleri kendisini takip ederek 28 Cemâziyelâhir 559 (23 Mayıs 1164) Cuma günü öldürdüler. Başta bir mızrağın ucuna geçirilerek Kahire sokaklarında dolaştırıldı; cesedi ise iki üç gün öldürüldüğü yerde kaldı. Daha sonra Birketüfîl'e götürüldü ve burada gömülüp üzerine türbe yapıldı. Kardeşleri Nâsirüddin Hümâm, Mülhem ve Hüsâm da öldürüldüler.

Dirgâm Mısır'ın yetiştirdiği büyük emirlerden ve ünlü süvarilerdendi. Aynı zamanda edip ve hattat olan Dirgâm'ın meşhur hattat İbn Mukle üslûbunda müveşşah* örnekleri yazdığı nakledilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Üsâme b. Münkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr* (nşr. H. Derenbourg), Paris 1886, tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 291-299; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 440, 442, 444-445; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), I, 137-139; Safedî, *el-Vafl* (nşr. Vedad el-Kâdî), Wiesbaden 1402/1982, XVI, 365-366; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 247-248; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 338, 358; II, 12-13, 78; a.mlf., *İtti'âzü'l-hunefâ*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3013, vr. 148^b-155^a; Aynî, *İk-dü'l-cümân*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2911/a12, vr. 104^b, 119^b, 124^{a-b}, 129^a; XII, 99^a; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 145-146, 317, 338; Guillaume de Tyr., *RHC* (Occ.), I/2, s. 890-891; H. Derenbourg, *Oumara du Yémen, sa vie et son oeuvre*, Paris 1897-1908, I (*Kitab al-Nukat et Extrai du Divan*), s. 67 vd., 73 vd.; II (*Vie de Oumara du Yémen*), s. 101, 166, 203-204, 208-209, 257 vd., 281-303; Lane-Poole, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*, London 1889, s. 80-82; a.mlf., *History of Egypt*, London 1900, s. 175-178; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 188-191, 196; E. Graefe, "Dirgâm", *IA*, III, 578-579; M. Canard, "Dirghâm", *EI* (Fr.), II, 327-328.

RAMAZAN ŞEŞEN

DIŞ HAZİNE

(bk. HAZİNE).

DİBÂCE

(ديباجه)

Genellikle manzum bir edebî eserin konusu ve yazılış sebebiyle ilgili önsözü.

Dîbâce bir görüşe göre Farsça dîbâ kelimesinden +çe ekiyle yapılmıştır. Dîbâ ise ipekli ve renkli bir kumaşa, atlasa veya canfese, altın veya gümüşle karışık olarak dokunmuş ve birçok çeşidi bulunan kumaşlara verilen isimdir. Dîbâcenin, "sevgilinin yüzü" anlamına gelen dîbâhın Arapçalaşmış şekli olan ve "dallı çiçekli bir cins ipek kumaş; bir yazı türü" mânâlarında kullanılan dîbâc (deybâc) kelimesinden geldiği de kaydedilmektedir (Dihhudâ, "Dîbâc, Dîbâce" md.leri). Kelimeye genellikle "c"li şekliyle rastlanması ve kullanılıştaki anlamları, bu iki görüşten ikincisinin daha doğru olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Dîbâce, "İran şahlarının giydiği çok süslü bir üstlük; kitabın nakışlarla müzeyyen ve müzehhep olan yüzü, süslü ilk sayfaları" gibi mânâlarda da kullanılmıştır. Buradan mecazi olarak "her nesnenin yüzü ve başlangıcı; yumuşak cilt, sevgilinin yüzü; zengin bir üslûpla yazılmış bir beytin veya kitabın mukaddimesi,